

Problém evolúcie v diele Teilharda de Chardin

Zlatica Plašienková

Abstract. *The Problem of Evolution in the Teilhard de Chardin's work.*

This paper is an attempt to introduce Teilhard's evolutionary theory as the fundamentals of the dialogue between science and religion. Teilhard's concept of evolution embraces present cosmological, biological, and also spiritual evolution in the universe, and explains its final direction. Teilhard is pushing us not only to think about the question of how, by what means, and by which mechanism the universe, earth, life and humans originated and developed, but, most of all, what is the sense of evolution and life of human beings. He realizes a psychological need to see the meaning and the final goal of evolving reality.

1. Úvod

Rozruch okolo problematiky evolúcie, jej oslavovanie na jednej strane, alebo zatracovanie na strane druhej, ešte ani dnes nepatrí minulosti. V dobe, kedy žil, pôsobil a písal o problematike evolúcie P. Teilhard de Chardin, bola situácia ešte vyhranenejšia a spory o evolúcii mali ďaleko viac búrlivejší charakter.

Sledovať tieto historické spory je iste zaujímavé a veľmi poučné pri najmenšom z toho dôvodu, že nám dovoľujú pochopiť nielen kultúrno-sociálny kontext dobových názorov, ale aj samotné interpretačné posuny týkajúce sa chápania teórie evolúcie. Zároveň nás vedú k ponímaniu tak dejinne zložitého a premenlivého vzťahu, akým je napríklad vzťah evolúcie a kresťanstva, prírodných vied, filozofie a teológie, resp. vedy a náboženstva či rozumu a viery.¹

V súčasnosti môžeme v rámci spomenutej evolučnej problematiky sledovať niekoľko základných prístupov. Evolucionistický, kreacionistický a jeho veľmi sofistikovanú a často dosť zahmlenú podobu či prístup, ktorý dostal názov inteligentný zámer (dizajn) označovaný skratkou ID.²

¹ Mnohé z týchto otázok nastolili už príspevky prednesené na týchto seminároch a publikované na stránkach časopisu RaN (pozri najmä čísla RaN 2002/1, 2003/1, 2006/2). Navyše ja sama som niekoľko príspevkov k uvedenej téme publikovala aj v rámci týchto časopisov: pozri: (4), (5), aj v knižnej práci (6), a preto sa čitatelia môžu v prípade potreby k daným témam vrátiť. Bohatá literatúra je aj na dnešnom knižnom trhu. Azda najkomplexnejšie prístupnenie problematiky evolúcie poskytuje v súčasnosti kniha J. E. Larsona (2), ktorá ponúka prehľad evolučných názorov od konca 18. storočia. Je však nanajvýš zarážajúce, že v tomto vyše 300-stránkovom diele sa nenachádza ani jedna zmienka o evolučnej teórii Teilharda de Chardin. Zaujímavou publikáciou je tiež monografia J. Krempaského. Pozri: (3).

² Základné podoby kreacionizmu (ortodoxný a umiernený) a jeho tretí variant ID rozoberá napríklad M. O. Vácha (15), ale veľmi podrobnú analýzu ID nájdeme najmä v článkoch O. Erdelskej a J. Tiňa. Pozri: (1), (13). J. Tiňo poukazuje aj na ďalšie súčasné koncepcie, ktoré sa rozvíjajú pod názvom emergence a random design. Pozri: (14).

Ak by sme chceli vo všeobecnosti charakterizovať relačné väzby filozofie, teológie a prírodných vied (bez konkrétneho odvolávania sa na dejinno-filozofické manifestácie týchto väzieb), do popredia by pravdepodobne vystúpil fakt, že tu môžeme odhaliť najrozličnejšie intenciálne nasmerovania: od epistemologického a logického, cez axiologicko-etické až k eschatologicko-mystickému. Tieto „orientácie“ môžu mať podobu navzájom sa vylučujúcich, vzájomne sa ignorujúcich, alebo vzácnne sa dopĺňajúcich, komplementárnych vzťahov.

Ich prepojením sa napokon koncipuje náš obraz sveta, človeka a Boha. Niekedy v tomto obraze nadobúda precíznejšie určenie miesto a úloha človeka, inokedy je človek vylúčený z hry, podobne, ako je vylúčený aj Boh. Musím hneď pripomenúť, že u Teilharda de Chardin však takáto vylúčenosť nikdy nehrozila. Naopak, človeka a Boha nemožno podľa neho vylúčiť „z hry“, lebo ponúknutý obraz by celkom (najmä z psychologického hľadiska) stratil svoje opodstatnenie. K tomuto obrazu sa totiž upínajú nádeje človeka, hľadanie možných ciest z chaotického bludiska svetonáhľadových tápaní, životných postojov, ba i zbytočných trápení a námah. Spoľahlivé východisko, pevná opora (aj keď nikdy nie celkom bez pochybností) je motivujúcim prvkom v záplave častých životných sklamaní a zlyhaní a v opätovnej snahe človeka hľadať zmysel.

Koniec koncov azda by sme mohli pripustiť, že v prípade Teilharda to bolo možno jeho súkromné, osobné smerovanie a túžba po zmysle, ktoré sa manifestovali v rovine jeho života a práce, no ktoré bol schopný konceptuálne pretlmočiť z aspektu potrieb celého ľudstva i sveta ako celku. Tým akoby sa jeho osobné hľadanie princípu komplementarity, bez ktorého si ťažko možno predstaviť vyváženosť v ľudskom živote, či dokonca samotný zmysel našich úsilí, posunulo do roviny univerzálnej platnosti.

Spôsob, akým Teilhard vo svojom diele ukazuje človeku zmysel všetkých jeho úsilí, obrazne povedané „námahy a potu práce“, je silná stránka jeho myšlienkového odkazu, napriek tomu, že môže vyvolať celý rad pochybností a nesúhlasu. Kto by veľmi chcel prejaviť takýto postoj, dôvodov môže nájsť viac než dost. Hlavný dôvod možno vypátrať v kritériu perspektívy pohľadu, ktorú Teilhard stanovuje práve v kontexte ponímania **problematiky evolúcie**.

2. Evolúcia, svet a Boh

Pozadie Teilhardovho myšlienkového odkazu môžeme zachytiť aj na panoráme doby, v ktorej tvoril a ktorej znaky citeľne vnímal, ba možno až bolestne prežíval. Teilhard predvídal, že v modernej dobe môže dôjsť k rozporu medzi kultúrou, vedou a svetom na jednej strane, a cirkvou, náboženstvom a vierou na strane druhej. Ich cesty sa zjavne môžu rozchádzať. Tak vlastne moderní kresťania stoja naozaj pred problémom: „V samých najduchovnejších vrstvách ich bytosti sa preháňajú protichodné prílivy a odlivy, spôsobované príťažlivosťou dvoch súperiacich

hviezd ... Boha a sveta. Ktorý z týchto dvoch si vydobyje väčšiu úctu?“ (8, s. 35). Moderný človek je tak postavený pred výzvu: ktorej ceste má dať prednosť? Alebo tiež inými slovami, príťažlivosti ktorej „hviezdy“ má podľahnúť: **svetu či Bohu?** A ak je týmto moderným človekom veriaci človek, toto všetko môže vyvolať veľkú krízu v jeho srdci, ba môže dôjsť aj ku strate samej príťažlivosti a presvedčivosti kresťanstva. Preto chcel ukázať, že konflikt medzi svetom a Bohom je iba zdanlivým konfliktom, že je iba výsledkom neporozumenia, ktorého súčasťou je aj oddeľovanie a protipostavenie vedy (rozumu) a náboženstva (viery) a ktoré sa koniec koncov výrazne prejavuje aj v chápaní problematiky evolúcie.

V najvšeobecnejšom zmysle sa takmer všetky problémy, ktoré Teilhard vo svojich prácach reflektoval, týkali explikácie a zásadného vymedzenia evolučnej problematiky a s ňou spojenej tematizácie relačných väzieb medzi vesmírnym bytím, životom, človekom a Bohom. Teilhardova vízia sveta je preto podnetná aj z hľadiska nájdania východiskovej platformy pre vedenie dialógu medzi prírodnými vedami, filozofiou a teológiou.

Nech by však boli výsledky tohto dialógu v súčasnosti akékoľvek, vzťah prírodných vied, filozofie a teológie, a predovšetkým ohromné úsilie pretlmočiť podstatu, hĺbku a potrebu tohto vzťahu je v Teilhardovom prípade ukázkovou štúdiou autentického a úprimného uvažovania. Bez akýchkoľvek príkras a zveličenia sa odvažujem povedať, že ich „vzájomné objatie“ a vnútorná spätosť, ktorú Teilhard odhaľuje, nie je pokusom o ich vzájomné udusenie, ani odobratím ich vlastných „kompetencií“. Teilhard nedeklaruje ich smrtonosné dotyky, ale vášnivú túžbu po ich **zjednotení či syntéze**. Priam sa mi zdá, že sú dokonca analógiou a výrazom Teilhardovho vášnivého ponorenia sa do hmoty či do božského prostredia,³ a teda i výrazom mystickej skúsenosti, v ktorej pociťoval zjednotenie so samým Kristom.

On sám sa pokladá, či skôr sa ponúka Bohu ako „malé skúšobné pole“, na ktorom sa táto syntéza dá realizovať. Vytvorenie evolučnej a pritom „celostnej koncepcie sveta a Krista“ pokladá navyše aj za vyjadrenie akejsi duchovnej tendencie celého vesmírneho vývoja. Túto duchovnú tendenciu Teilhard samozrejme opisuje na mnohých miestach svojej tvorby, ale skromne pritom dodáva, že ju určite „iní v budúcnosti vyjadria plnšie“ (9, s. 66). Na druhej strane je presvedčený, že základné hľadisko, s ktorým prichádza on, je postačujúce, keďže zaručuje – samozrejme, za predpokladu jeho akceptovania – vnútorný pokoj a vzájomné usporiadanie, vysvetlenie a pochopenie prepojenia fyzického, morálneho, sociálneho a náboženského obrazu sveta.

– 12 – ³ Interpretácia termínu „prostredie“ je prinajmenšom trojaká. Pojem *milieu* ako prostredie možno chápať v zmysle okolia – environmentu, vo význame prostredníctva a tiež vo význame stredy. Najvýraznejšie ho opisuje v práci *Le Milieu divin (Božské prostredie)* (8).

3. Základná tematizácia evolúcie sveta

Východiskovým presvedčením Teilharda je tvrdenie, že evolúcia je nespochybniteľný fakt. **Evolúcia** ako fakt predstavuje čosi ďaleko viac ako je nejaký systém, teória či hypotéza. Evolúcia predstavuje základnú podmienku, ktorú musia rešpektovať všetky teórie, hypotézy alebo systémy, ak si nárokujú na mysliteľnosť a pravdivosť. Tento fakt evolúcie však treba interpretovať. Teilhard tak ponúka svoju interpretáciu faktu evolúcie v podobe koncepcie, ktorá má rovnako vedeckú, ako aj filozoficko-teologickú bázu.

Ak je evolúcia nespochybniteľný fakt, znamená to, že svet je fenomén, ktorý sa nachádza v procese zrodzenia, nárastu, premien realizujúcich sa v priestore a čase (inak povedané, v trvaní). Vo svete sa všetko musí „zrodiť“, inak do neho nemôže vstúpiť. Z hľadiska evolúcie svet nie je „hotová, daná“ vec, ale je to „stávajúca sa skutočnosť“, vec v procese stávania sa a rastu, zrenia a konečného vyústenia (teologickým jazykom povedané – napĺňania v čase, dosiahnutia plerómy, je tak procesom pleromizácie).

Toto chápanie sa vzťahuje na celý vesmír, teda nielen na oblasť biologickej evolúcie, ale na všetky oblasti vyvíjajúcej sa skutočnosti, pretože Teilhardova koncepcia evolúcie zahŕňa súčasne vesmírnu, biologickú i duchovnú evolúciu. Ich objasnenie je v určitom zmysle nielen späté, ale priam podmienené rešpektovaním súvislosti s otázkou o zmysle evolúcie, o jej smerovaní a finálnom završení.

Tým, že sa Teilhard riadi touto perspektívou, vyzýva nás zamýšľať sa nielen nad otázkou ako, akým spôsobom a akým mechanizmom vývoj prebiehal, ako vznikol vesmír, Zem, život a človek s jeho výnimočným myslením, ale tiež prečo toto všetko bytie vzniklo, a najmä kam, k čomu celý vývoj smeruje, teda aký je zmysel vesmírnej evolúcie a, samozrejme, aj ľudského života.

V Teilhardovej koncepcii vidíme – ako som uviedla – chápanie evolúcie vo viacerých (dokonca všetkých) oblastiach skutočnosti. Za postačujúce pokladám spomenúť, že evolúcia predstavuje všeobecný vývoj kozmického celku (vesmíru, sveta), ktorý nazýva kozmogenézou. V obsahovo užšom chápaní znamená evolúcia tiež vývoj živej prírody, t. j. biologickú evolúciu, ktorá je osobitným prípadom kozmického vývoja a ktorá sa nazýva biogenézou (je to proces vytvárania biosféry, čiže sféry života). Ak ju budeme ešte špeciálnejšie vymedzovať a popisovať na úrovni vývoja ľudského druhu, pôjde o antropogenézu (ktorá je vlastne hominizácnym procesom). Okrem týchto vymedzení je tu ešte jedno, ktoré sa týka psychickej (v širšom zmysle slova a duchovnej v užšom význame) oblasti. Ide o priebeh psychickej evolúcie, ktorá je najviditeľnejšia na duchovnej úrovni vývoja ľudského druhu (prirodzene, aj na úrovni každého jednotlivca), teda na úrovni noogenézy (pričom ide o vytváranie mysliacej sféry, teda noosféry).

Ako vidíme, celý evolučný proces zachytený v Teilhardovej koncepcii umožňuje akceptovať význam skutočnosti nielen z fyzického a bio-

logického hľadiska, ale aj z hľadiska spirituálneho. Mohli by sme dodať, že Teilhardova koncepcia má rozmer kozmologickej (biologicko-antropologicko-spirituálnej) evolučnej koncepcie, ktorá zahŕňa vyvíjajúcu sa empirickú skutočnosť od elementárnych častíc až po evolúciu ľudstva smerom k nad-ľudstvu a konečnému duchovnému zjednoteniu. Teilhard sa tu pokúša vysvetliť proces konvergentnej syntézy ľudských vedomí, čiže proces zjednocovania samostatných, individuálnych vedomí do jediného koreflexívneho kolektívneho vedomia. A práve v tejto oblasti, v oblasti evolúcie ducha, ktorá je vyjadrením plnosti ľudského bytia, sa zračí Teilhardova vízia budúcnosti a jeho optimistická „perspektíva videnia“ duchovného vývoja vesmíru.

Za zmienku stojí aj skutočnosť, že k úvahám o tejto kozmickej duchovnej perspektíve dospieva Teilhard aj na základe extrapolácie poznatkov z kozmológie a astronómie. V jednej zo svojich významnejších prác *Le groupe zoologique humain: Structures et directions évolutives* píše: „Súčasná astronómia ráta s existenciou akéhosi počiatkového »atómu«, ktorý mohol pred niekoľkými miliardami rokov obsahovať hmotu celej hviezdnej ríše. Je iste nápadné, že biologická extrapolácia – dovedená čo najďalej do budúcnosti – vedie k analogickej hypotéze, a to svojím spôsobom symetricky k onej prvopočiatkovej jednotke fyzickej: totiž k hypotéze univerzálneho ohniska, ktoré nazývam Omega a ktoré by nebolo ohniskom zvonkajškovania a fyzickej expanzie, ale psychickeho zvnútorňovania ...“⁴ (12, s. 89). Pripomínam, že termín biologická extrapolácia používa Teilhard aj v súvislosti s explikáciou duchovného vývoja, lebo ten je ďalším rozvinutím organického vývoja. K tomuto ohnisku by mala vyústiť zemská noosféra, respektíve všetky ostatné, ak vo vesmíre existujú, alebo ešte len vzniknú (12, s. 89).

Tento proces je však nemysliteľný bez toho, aby sa netýkal ľudí aj z hľadiska ich personalizačného vývoja. Je to zároveň snaha poukázať na základný trend celého evolučného procesu, ktorý má personalizačný charakter. A v súvislosti s ním môžeme odhaliť aj zmysel celej evolúcie.

Aby Teilhard mohol postihnúť zmysel celej evolúcie, jej hybné sily, smer, orientáciu a cieľ, vyčleňuje dve stránky evolúcie: *vonkajšiu a vnútornú*. Kým skúmanie vonkajšej stránky evolúcie spadá do kompetencie prírodných vied, vnútorná stránka evolúcie predstavuje kvalitu, ktorú môže odhaliť len teoretické uvažovanie filozofického a teologického charakteru.

Tieto Teilhardove východiskové pozície nám dovoľujú následne porozumieť aj ďalším jeho tvrdeniam, a predovšetkým pochopiť pozadie

---

⁴ Teilhard dokončil túto prácu v roku 1949; šlo vlastne o písomné spracovanie prednášok, ktoré v tom roku začal na Sorbone a pre chorobu ich prerušil. Text práce bol pod pôvodným titulom publikovaný už v roku 1956 vo vydavateľstve Albin Michel v Paríži, ale v rámci vydania komplexného diela v Éditions du Seuil vyšiel až v roku 1963 ako *Oeuvres VIII*, pod názvom *La place de l'homme dans la nature*.

formulovania univerzálnych evolučných zákonov, a tým aj plnší význam jeho evolučnej koncepcie.

4. Evolučné zákony

V rámci svojej koncepcie Teilhard formuluje najvýznamnejšie univerzálne zákonitosti, ktoré by sme azda mohli chápať a zrekonštruovať v podobe troch zákonov. Teilhard síce zákonom v priamom zmysle slova nazýva len prvú z nich, ale pracovne ich takto môžeme nazvať všetky:

1. zákon zložitosti a vedomia (Loi de complexité et de conscience) (7, s. 58),
2. (zákon) tangenciálnej a radiálnej energie (Loi d'énergie tangentielle et radiale) (7, s. 62),
3. (zákon) psychickej konvergencie (Loi de convergence psychique) (7, s. 58).

Prvý zákon, opierajúci sa o špeciálnu dialektiku párovosti, dyadickosti vypovedá o postupnom evolučnom náraste organickej zložitosti vecí a tomu zodpovedajúcom ich psychickom zvnútorňovaní, ktoré je – inými slovami povedané – zduchovňovanie. Platnosť tohto zákona je univerzálna. To znamená, možno ho zaznamenať od prvých okamihov jestvovania prejavov kozmických síl (napríklad gravitačných, elektromagnetických a pod.), cez vývoj živých organizmov a človeka až po posledné centrum vývoja, spomínaný bod Omega.

Zložitosť, ktorá predstavuje určitú infraštruktúru „vecí“, sa najvýraznejšie ukazuje v organizácii ich materiálnej úrovne, kým vedomie predstavujúce supraštruktúru „vecí“ sa manifestuje na ich psychickej, duchovnej úrovni. Pritom je prejavom ich zvnútorňovania, centrovania a svojím spôsobom tak „zodpovedá“ za celý vývojový pohyb, keďže mu náleží aj akési „informačné“ pole. Zabezpečuje – podľa všetkého – usmernený vývojový trend vecí, ktorý Teilhard nazýva tiež ortogenézou⁵ (12, s. 70 – 71). Symbolicky by sme tento zákon zložitosti-vedomia mohli vyjadriť ako dve stránky, dve ohniská usporiadania, organizácie každého vesmírneho elementu z hľadiska jeho materiálnej a duchovnej organizácie, len s rozličnou mierou intenzity a funkčnej priority.

Druhý zákon, podobne ako prvý, ráta tiež s podobou dyadickosti; párovosť tangenciálnej a radiálnej energie je artikulovaná naplno, len ich povaha je ťažko postihnuteľná (kvantifikovateľná), keďže Teilhard má na mysli druh duchovnej energie, takže zadefinovať tento pojem, ako sám pripomína, je aj z vedeckého hľadiska najproblematickejšie, hoci

---

⁵ Vo všeobecnom zmysle chápe Teilhard pod ortogenézou základný vývojový trend (prúd) evolúcie, ktorého účinky môžeme pozorovať vo vývoji kozmickej látky z hľadiska zložitejšej hmotnej usporiadanosti a psychického zvnútorňovania. Je to vlastne hlavná „zameranosť“ alebo „smerovanie“ evolúcie ku svojmu určenému cieľu. Pozri: (12, s. 70 – 71).

o jej existencii niet pochýb. Spojitosť týchto energií je taká zjavná ako spojitosť tela a duše, ale Teilhard podotýka, že spôsob vyjadriť ich spojenie koherentne bol a je vo vede ignorovaný. Preto Teilhardova ambícia prekročiť túto vedeckú odmietavú pozíciu je zrozumiteľná.

Svoje riešenie spomenutej dvojakej energie zakladá na pochopení ľudského vedomia, ktoré reflektuje seba samo, takže dovoľuje porozumieť vonkajším a vnútorným aspektom vecí, a to nielen na ľudskej úrovni, ale v akomkoľvek „bode“ vesmíru. Opäť by som chcela zdôrazniť, že ide o extrapoláciu zákona tangenciálnej a radiálnej energie na univerzálnej úrovni. Tu sa teraz pri interpretácii tohto druhého zákona zastavím a opäť vrátim k prvému, pretože gradácia tematizácie problematiky evolučných zákonov sa stane zreteľnejšou až v jeho kontexte.

S prvým zákonom zložitosti-vedomia je totiž spätá jedna dôležitá implikácia, vypovedajúca o psychicky konvergentnej štruktúre a zakrivení sveta. Túto implikáciu môžeme pokojne vyjadriť v podobe tretej zákonitosti a pomenovať ju ako zákon konvergenzie. Vypovedá o tom, že z psychického (duchovného) aspektu sa všetko zbíha, konverguje do jediného bodu – akéhosi pólu vesmíru, stredu či vrcholu, na ktorom sa všetko viaže, z ktorého pochádza všetka súdržnosť, koherentnosť, konzistentnosť (9, s. 78) a ktorý, ako z predchádzajúceho textu vieme, Teilhard pomenoval bodom Omega.

Tento vrchol, bod Omega, predstavuje psychické, vedomé, duchovné ohnisko evolúcie. Význam bodu Omega (z aspektu porozumenia finálne determinovanej evolúcie i z hľadiska kresťanskej viery) je nesmierne výrazný. Poukazuje na to, že Teilhard si nevie predstaviť vývoj ducha, jeho čulosť, jeho rozmanitý pohyb a rast bez ústredného Centra. Centrum, to je to magické slovo, ktoré dovoľuje porozumieť aj perspektíve vývojevej sústrednosti, vypovedajúcej o duchovnom „navíjaní sa“ celého vesmíru na seba a do seba, o špirálovitom vnútornom nabaľovaní, sústreďovaní duchovnej stránky vývoja.⁶

5. Evolúcia a kreácia

Bez nároku na vyčerpávajúce vymenúvanie všetkých aspektov poňmania evolúcie, ktoré v Teilhardovom diele môžeme odhaliť, chcela by som ešte raz zdôrazniť, že Teilhard patril k tým mysliteľom, ktorých presvedčenie o platnosti evolúcie sa vzťahovalo na celý vesmír (svet)⁷ a všetko, čo sa v ňom rodilo, dozrievalo, rástlo, stávalo sa a niekam smerovalo. Evolúcia a celok sveta sú pre neho neoddeliteľné. Kontextuál-

⁶ V tejto súvislosti môžeme na označenie tohto aspektu vývoja použiť termín *invólúcia*, pričom v Teilhardovom chápaní invólúcia nepredstavuje opak evolúcie, iba zdôrazňuje, že na určitej duchovnej úrovni (kritickom „prahu“ vedomia) dosiahnutej evolúciou dochádza k prechodu od divergentnej ku konvergentnej stránke evolúcie.

⁷ Termíny *vesmír* a *svet* v zhode s Teilhardom používam synonymicky.

ným požadím bádania bola ale otázka: Čo môže mať evolúcia sveta spoločné s Bohom? Alebo ako navzájom súvisí evolúcia a kreácia? Taktáko položená otázka nás nevelmi prekvapí, to, čo je prekvapujúcejšie, sú odpovede, ktoré Teilhard ponúka.

V mnohých jeho prácach nájdeme hlbavé zamýšľanie sa nad tým, ako navzájom reagujú dvetisícročná tradičná kresťanská viera v Krista a „mladá vedecká viera“ v evolúciu. Náš mysliteľ bol presvedčený o tom, že v súčasnosti (ide o obdobie prvej polovice 20. storočia!) už ohľadom učenia o evolúcii padlo v tejto oblasti mnoho predsudkov a v dôsledku toho došlo k uvedomovaniu si veľmi závažných skutočností. Podľa neho ich možno sformulovať do nasledujúcich tvrdení:

1. Evolucionizmus a kresťanstvo sa vo svojej základnej predstave sveta v podstate zhodujú (z aspektu smerovania evolúcie k vyšším stavom vedomia a duchovna).
2. Evolucionizmus a kresťanstvo sa navzájom potrebujú (z aspektu porovnaní jedného a dovršovania druhého).
3. Evolucionizmus a kresťanstvo potrebujú vytvárať syntézu (z aspektu svojho vzájomného oplodňovania sa ako komplementárne hodnoty) (11, s. 183 - 184).

K uvedenému kontextu by sme ešte mohli doplniť, že pre Teilharda vyvíjajúci sa svet a Kristus tvoria jednotu (aj keď vnútorne diferencovanú), a tým pádom aj evolúcia a kreácia navzájom súvisia. Teilhard formuluje teóriu evolúcie, v rámci ktorej interpretuje evolúciu ako prejav jednotiacieho (s)tvoriteľského pôsobenia alebo ako teóriu tvorivej jednoty (l' Union créatrice). Túto interpretáciu evolúcie spája so základnými postulátmi (zásadami): 1. primát vedomia (ducha), 2. viera v život, 3. viera v Absolútne, 4. priorita celku (9, s. 67 - 72).

Evolučné stvoriteľské pôsobenie je tvorivou činnosťou Boha v čase, pričom túto činnosť môžeme charakterizovať nasledovne: je to činnosť jednotiacu, konvergujúcu či presnejšie umožňujúcu konvergenciu a „zbíhanie sa“, rovnako ako aj dosahovanie vyšších foriem bytia. Akonáhle túto činnosť nahliadame z hľadiska ľudskej perspektívy má táto činnosť svoj zmysel.

Je to teda téma, ktorá zároveň pojednáva nielen o evolúcii vesmíru, ale aj o novej interpretácii kreačného Božieho pôsobenia a nových dimenziách v interpretácii Krista v súvislosti s vývojovým smerovaním evolučného procesu. Tým sa problematika evolúcie vesmíru (kozmo-genézy) stáva aj problematikou kristogenézy. Dokonca na základe dôsledného skúmania niektorých autorových textov by sme mohli hovoriť o participačno-vzťahovej **jednote Krista a sveta**.

Veľmi stručne by som azda podstatu Teilhardových úvah o chápaní evolúcie a Božej kreácie, teda tvoriteľského pôsobenia mohla vyjadriť nasledovne.

1. Boh tvorí svet tak, že tento (s)tvoriteľský proces vyžaduje **vtelenie**. - 17 -
Pojmom vtelenia možno označiť reálny proces (s)tvoriteľskej činnosti, pričom tento proces má svoju účinnú (pôsobiacu) i cieľovú

príčinu. Proces vtelenia je ale procesom **(s)tvorenia v evolučnom zmysle**.

2. Podstatou procesu (s)tvorenia chápaného ako evolúcia sveta je **zjednocovanie**.⁸ Z toho potom vyplýva, že (s)tvoriť znamená zjednocovať. Inými slovami, evolúcia ako proces tvorenia je procesom zjednocovania.⁹
3. Zjednocovanie sa môže uskutočňovať iba na základe **lásky**.¹⁰ Láska od samého začiatku Teilhardových úvah vystupuje ako univerzálna kozmická energia, ako sila prenikajúca všetkými fázami kozmogénzy, ktorá sa tak stáva kristogenezou. Láska zasahuje aj všetky oblasti ľudského života i ľudského spoločenstva. Iba láska je schopná tvoriť a viesť svet, ľudské bytie a existenciu človeka dopredu k očakávanej záverečnej fáze spoločného duchovného zjednotenia v Bohu.
4. Tento proces zjednocovania ľudstva v Bohu je procesom duchovného dozrievania, ktoré dosiahne svoju plnosť a završenie na základe **pleromizácie**, procesu, ktorého výsledkom bude vytvorenie plero-

---

⁸ Dá sa usudzovať, že povaha celej (s)tvoriteľskej evolučnej činnosti vyplýva z chápania samej aktivity Boha. Ak aktivitu Boha budeme ponímať ako stále, večné, permanentné zjednotenie (zjednocovanie sa) trojjediného Boha, potom Božia činnosť navonok bude tiež vždy zjednocujúcou. Platí to v duchu klasického výrazu teológie, ktorá dicit nobis „agere sequitur esse“. Keďže teda Boh je večné zjednocovanie sa, jeho činnosť navonok bude, opakujem, zjednocujúcou. Keď touto tvorivou činnosťou zjednocovania Boh vypovedá (hovorí) o sebe, je to tiež večné Slovo v ňom samom, a keď Boh tvorí navonok, tvorí v Slove – v Logose a skrze Logos.

⁹ Základné, určujúce piliere koncepcie tvorivej jednoty, jednotiacieho s/tvoriteľského pôsobenia (l'union créatrice) Teilhard formoval približne 12 rokov (je to obdobie od roku 1912 do roku 1924); 25. 3. 1924 dopisuje druhý variant štúdie „*Mon Univers*“ (9, s. 63 – 114). Táto teória jednotiacieho (s)tvorenia (pôsobenia či tvorivej jednoty), ako sa nazdávam, je formulovaným vyjadrením *metafyziky unire* a *metafyziky esse*. Postrehnúť relačné väzby medzi metafyzikou unire a esse je pomerne komplikované a ponúka sa minimálne dvojaká interpretačná možnosť súvisiaca s hlavnou tézou, ktorú v zhode Teilhardovým myslením môžeme navyše sformulovať v dvoch variantoch – v závislosti od prípadu – nasledovne: *byť znamená zjednocovať sa* (esse = unire) a *byť znamená byť zjednoteným* (esse = uniri).

¹⁰ Sila lásky je v tom, že predstavuje zjednocujúcu energiu, o ktorej by sa dalo povedať, že je to až posvätná energia, lebo je základom všetkých tvorivých kozmických síl. Azda najkoncentrovanejšie sú jeho úvahy formulované v práci „*Le Milieu Divin*“ (1927) a v „*Le Phénomène Humain*“ (1938 – 40), ale jej variácie nachádzame samozrejme v mnohých esejách, pričom spomedzi tých najvýznamnejších by som spomenula: „*L'Évolution de la Chasteté*“ (1934), „*L'Énergie Humaine*“ (1937), „*Le Coeur de la matière*“ (1950), „*L'Énergie d'Évolution*“ (1953). V štúdiu „*Esquisse d'un Univers Personnel*“ (1936) uvádza štyri podoby, „tváre“ lásky toho istého obsahu. Sú manifestáciou nášho života, jeho fundamentálnej sily, ktorú zachytávame na individuálnej, ale aj sociálnej úrovni, na úrovni ľudstva ako celku a tiež v zmysle kozmickom a kristovskom. (10, s. 91)

matickej skutočnosti (**plerómy**) ako stavu dokonalosti.¹¹ Tým sa zároveň završuje proces vtelenia.

5. Dosiachnutie tohto stavu dokonalosti však vyžaduje nielen aktivitu zo strany ľudstva, ale aj Boha. V Teilhardovej interpretácii je to vyjadrené obrazom Boha, ktorý nám ide v ústrety, nielen nás očakáva na konci všetkého. Ide nám v ústrety okrem iného aj ako priťahujúci vplyv Krista-Omega, ktorý ťahá evolúciu k sebe. Pokiaľ by sme predsa len chceli vyjadriť toto **očakávanie**, myslím si, že by sme ho mohli vyjadriť ako čakanie Boha na **ľudské dozrievanie** v dejinách. Zo strany ľudstva zas toto očakávanie je očakávaním druhého príchodu Krista, teda uskutočnenia parúzie.
6. Proces dozrievania ľudstva je tiež procesom **hominizácie**, ktorá nadobúda charakter **humanizácie**. To znamená, že aj svet sa musí humanizovať, čo v teilhardovskom ponímaní značí stále viac sa duchovne zjednocovať.

V logike interpretácie „zjednocovania“, čiže procesu neustáleho tvorenia platí však imperatív „viac sa zjednocovať“, ktorý je vlastne vedome prijatým imperatívom „byť viac“. Toto „byť viac“ sa rovná „byť viac vedomý“. Veľmi torzovito doplním, že „byť viac vedomý, znamená u Teilharda súčasne aj „viac vidieť“. A „viac vidieť“ nás vedie k „viac milovať“, čo zas znamená „viac adorovať“ či „viac divinizovať“.

Dospeli sme tak až k divinizácii sveta, ktorá je súčasťou procesu samej kristogenézy sveta. A tak spolu s Teilhardom môžeme vyvodiť, že v rovine ľudského bytia sa kristogenéza sveta realizuje aj na úrovni humanizácie sveta a s ňou nevyhnutne spojenou duchovnou evolúciou, idúcou práve v jej smere, a nie proti nej.

Úlohy vyplývajúce z týchto úvah sú pre človeka rovnako zrozumiteľné, ako aj záväzné, ale dajú sa ešte bližšie osvetliť, keď pripomenieme predchádzajúce Teilhardove myšlienky o evolučnom procese (s)tvorenia v kontexte vtelenia alebo naopak.

Kreácia nie je ukončený proces, nie je niečím hotovým, ale ustavične pokračuje, takže sa jedná o evolúciu chápanú ako creatio continua. V tejto evolúcii je človek nielen jej výtvor, ale aj nový spolupracovník Boha na dotváraní univerza v zmysle Concursus divinus. Vtelenie (v zmysle Teilhardovej evolučnej interpretácie) bude ukončené vtedy, keď sa všetko spojí s definitívnym Centrom dovŕšenia, pričom vzájomná relačno-participačná väzba človeka a Krista v tomto procese je u Teilharda formulovaná aj takto: „Kristus sa zdokonaľuje a dosahuje svoju plnosť našou spolupracou, ktorú on sám podnecuje, počínajúc každým stvorením. Tak nám to hovorí sv. Pavol. Možnože si myslíme, že stvore-

---

¹¹ Slová pleróma a pleromizácia u Teilharda poukazujú na statické a zároveň dynamické chápanie. Plerómu opisuje ako stav dokonalosti, tiež Mystické telo Kristovo chápané v zmysle spoločenstva veriacich v svojej dokonalosti, alebo tiež Božie kráľovstvo, ktoré dosiahlo plnosť. Poukazuje tak týmito obrazmi na živý, ale zároveň nadprirodzený organizmus, dosiahnuteľný „na konci časov“.

nie je už dávno ukončené. Je to omyl, ono pokračuje stále krajšie, a to v najvyšších oblastiach sveta. „Ominis creatura adhuc ingemiscit et pariturit.“ A my slúžime jeho dovŕšeniu i tou najskromnejšou prácou svojich rúk. To je konečne zmysel a hodnota našich skutkov. Následkom vzájomného vzťahu medzi hmotou, dušou a Kristom, čokoľvek robíme, prinášame Bohu naspäť určitú čiastku bytia, po ktorej túži. Každým svojím dielom pracujeme – nepatrne, ale skutočne – na budovaní Plerómy, t. j. prinášame Kristovi trochu zavŕšenia“ (8, s. 50).

V kontexte týchto ideí môžeme podľa Teilharda akceptovať historický aspekt a genetické väzby, ktoré sa vynárajú v priebehu celého evolučného procesu a uvedomiť si „našu rodnú prepojenosť“ s celým vesmírom a s Bohom.

Sme spolutvorcovia sveta, sme teda tí, ktorí nesú krásne a zároveň ťažké bremeno slobody ako výraz našej ľudskej dôstojnosti. S ňou sa spája aj bremeno našej zodpovednosti. No nielen zodpovednosti „za“ našu čínorodosť, za vývoj tohto sveta, ba i za celú evolúciu, ale aj zodpovednosti „pred“ osobnou tvárou blížnych a Boha, osobnou Tvárou univerza, Vesmírnym Kristom.

Literatúra

- [1] ERDELSKÁ, O.: *Inteligentný zámer*. in: RAN. 2006. Roč. 9. č. 2.
- [2] LARSON, E.: *Evolúcia. Neobyčajná história jednej vedeckej teórie*. Bratislava 2006.
- [3] KREMPASKÝ, J.: *Veda verzus viera?* Bratislava, Veda. 2006.
- [4] PLAŠIENKOVÁ, Z.: *Učenie Teilharda de Chardin a kresťanský pohľad na evolúciu*. in: RAN. 2002. Roč. 5. č. 1.
- [5] PLAŠIENKOVÁ, Z.: *Komplementarita vedy a viery v diele Pierra Teilharda de Chardin*. in: RAN. 2002. Roč. 5. č. 1.
- [6] PLAŠIENKOVÁ, Z. – KULISZ, J.: *Na ceste s Teilhardom de Chardin*. Trnava, Dobra kniha. 2004.
- [7] TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Le Phénomène humain*. (Oeuvres D), Éditions du Seuil, Paris 1955.
- [8] TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Le Milieu divin*. (Oeuvres IV), Éditions du Seuil, Paris 1957.
- [9] TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Mon Univers*. in: Science et Christ. (Oeuvres IX), Éditions du Seuil, Paris 1965.
- [10] TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Esquisse d'un Univers Personnel*. in: L'Énergie Humaine. (Oeuvres VI), Éditions du Seuil, Paris 1962.
- [11] TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Introduction à la Vie chrétienne*. in: Comment je crois. (Oeuvres X), Éditions du Seuil, Paris 1969. (tu citované podľa vyd. z roku 1998).
- [12] TEILHARD DE CHARDIN, P.: *Místo člověka v přírode: Výbor studií*. Praha, Svoboda – Libertas. 1993.
- [13] TIŇO, J.: *Niektoré prístupy k dialógu medzi vedou a vierou I. Inteligentný zámer*. in: RAN. 2006. Roč. 9. č. 2.

- [14] TIŇO, J.: *Niektoré prístupy k dialógu medzi vedou a vierou II. Inteligentný zámer.* in: RAN. 2006. Roč. 9. č. 2.
- [15] VÁCHA, M. O.: *Návrat k stromu života. Evolúcia a kresťanstvo.* Trnava, SSV. 2006.

Doc. PhDr. Zlatica Plašienková, CSc. pôsobí na Katedre filozofie a dejín filozofie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Prednáša etiku, filozofickú antropológiu, ekofilozofiu a špecializuje sa na dielo P. Teilharda de Chardín. V súvislosti s ním sa zaoberá aj problematikou vzťahu vedy a náboženstva.

Ospravedlnenie

Redakcia sa ospravedľňuje autorke článku *Chápanie noosféry a základy „metafyziky budúcnosti“ v myslení Teilharda de Chardín* Zlatici Plašienkovej, ktorý bol publikovaný v minulom čísle RaN 2006, č. 2, na s. 27 – 36, v ktorom technickým nedopatrením došlo k nesprávnemu prepisu francúzskych výrazov. Na s. 27 v poznámke 1 pod čiarou, tretí a druhý riadok zdola malo byť správne Oeuvres Completes namiesto Evres Completes. Na s. 29, riadok 14 a 15 zhora malo byť správne Introduction à une étude scientifique du phénomène humain namiesto Introduction a une étude scientifique du phénomène humain. Na s. 30 tretí riadok zdola v texte a tretí riadok zdola v poznámke 10 a na s. 32 v poznámke 15 a v poznámke 17, ako aj na s. 34 v poznámke 20 a na s. 35 v zozname literatúry číslo [2] malo byť správne Le phénomène humain namiesto Le phénomène humain. Taktiež na s. 30 v poslednom riadku v texte, na s. 31 v poznámke 11 a v zozname literatúry číslo [4] malo byť správne La Formation de la Noosphère namiesto La Formation de la Noosphere.

Redakcia RAN